

Orta Sınıf ve Küçük Sanayi

Dr. Âmiran Kurtkan

Küçük sanayiın sosyolojik bakımdan haiz olduğu ehemmiyetin sebeplerinden biri de kuvvetli bir orta sınıfın teşekkülünde oynadığı roldür.

Yaygın ve kuvvetli bir orta sınıfa sahip bulunan memleketlerin kudretli bir millî yapı iktisap ettikleri bugün umumiyetle kabul edilmektedir. Bazı müellifler Osmanlı İmparatorluğunun bütün iç ve dış tehlikelere uzun müddet mukavemet edebilmiş olmasını sağlam ve yaygın bir orta sınıfa sahip bulunuşu ile izah etmektedirler. Bugün, iktisaden gelişmiş, müreffeh ve medenî memleketlerin hemen hepsi, kalabalık ve kuvvetli birer orta sınıfa sahip bulunan memleketlerdir. Bu görüş zaviyesinden hareket edilince de, küçük sanayi sektörünün inkişafı için gerekli her türlü tedbire tevessül edilmesinde fayda mülâhaza edileceği tabiidir.

Ancak, yukarıdaki mülâhazalarımıza dikkat edildiği takdirde görülür ki, küçük sanayiın orta sınıfı kuvvetlendirici bir tesire sahip olduğunu belirtmekle, şu üç fikri, yani, evvelâ sınıf realitesini, ikinci olarak bu realitenin daima üçlü bir tasnife imkân verdiğini (alt ve üst sınıflar arasında her zaman için bir ortanın mevcut olduğunu ve olacağını) nihayet üçüncü olarak da orta sınıfın teşekkülünde (veya bünyesinde) küçük sanayi erbabının ehemmiyetli bir yer işgal ettiğini kabul etmiş bulunuyoruz. Halbuki bu üç fikir zaman zaman tenkit ve itirazlara maruz kalmıştır. Şöyle ki :

I — Bir taraftan nazari sahada (meselâ Marx gibi) sınıf realitesini geçici telâkki eden ve ileride sınıfsız bir cemiyetin kurulacağını müjdeliyen nazariyeciler zuhur etmiş, bilâhare tatbikî sahada da, sınıfları ortadan kaldırmak gayesile bazı tecrübelerle girişilmiştir. İsrail'deki Kibbutizm hareketi bu tatbikî denemelere bir misâl teşkil edebilir.

II — Muvakkat bir zaman için sınıf realitesini kabul etmekle beraber, bu realitenin ancak ikili bir tasnife imkân verdiğini ve or-

ta sınıfın ileri endüstri çağının şartları ile kabili telif olmadığını belirten nazariyeler ileri sürülmüştür. Bu ikinci noktaî nazar da Marks'ın şahsında en müteassıp müdafiiini bulmuştur diyebiliriz.

III — Nihayet, sınıf realitesinin devamlılığını ve bu realite içinde orta sınıfın mevkiini kabul etmekle beraber, mevzubahis sınıfın teşekkülünde küçük sanayiın oynadığı rolün gittikçe zayıflamakta bulunduğunu belirten müellifler de mevcut olmuştur.

Şu halde, Türkiye'de kuvvetli bir orta sınıfın teşekkülünde küçük sanayiın ehemmiyetli bir rol ifa edebileceği hususuna taallûk eden noktai nazarımızın doğruluğunu ispat edebilmek için yukarıdaki fikirleri teker teker ele almamız ve bunların ilk ikisinin umumî olarak sonuncusunun ise hiç değilse millî şartlarımız bakımından reddedilmeye müsait bulduklarını göstermemiz icap etmektedir.

I — SINIF REALİTESİNİ İNKÂR EDEN NAZARİYELER VE TATBİKAT

Sınıf mücadeleleri neticesinde sınıfsız bir cemiyetin doğacağı fikrine dayanan sosyalist görüş, tabakalaşma hâdisesinin, cemiyetin strüktürel bir hâdisesi olduğunu idrâk edememişti. Halbuki çok eski çağlardan beri insan cemiyetlerini tetkik ettiğimiz zaman fonksiyonel bir tabakalaşmanın mevcudiyetini müşahade ediyoruz. Bundan ötürü bir insan topluluğunun «cemiyet» olabilmemesinin, mutlak surette, içinde bir fonksiyonel farklılaşma meydana gelmiş olması ile mümkün olacağını, aksi takdirde bu topluluğun cemiyet sayılmıyacağını ileri süren müellifler vardır. Tanınmış Fransız sosyoloğu M. Halbwchs, bu farklılaşmanın insanların madde ile teması neticesinde ortaya çıktığı kanaatini taşımaktadır¹. İşletmenin sevki idaresini deruhte eden patron ile, kirli ve gürültülü atelyelerde çalışan işçinin, sokakları temizlemekle vazifeli bir temizlik amelesi amelesi ile tamamen zihnî bir faaliyette bulunan profesör'ün fonksiyonları icabı madde ile vâki olan temaslarının farklı dereceler arzemesi hâdisesile, bu şahısların farklı fonksiyonlara tekabül eden çeşitli sınıflara dahil bulunmaları keyfiyeti arasındaki münasebet Halbwchs'ın noktai nazarını tereddüde mahal bırakmıyacak şekilde haklı çıkarmaktadır.

1) Bk. : Z. F. Fındıkoğlu; Sosyalizm, Cilt I, Kitap II, s. 167 ve Z. F. Fındıkoğlu, İçtimâî Sınıflar, s.

a) — CEMAAT'DE FONKSİYONEL TABAKALAŞMA

«Cemaat»'in bünyesini tetkik ettiğimiz zaman, insanlar arasında mevcut çeşitli farklara rağmen bu farklılaşmanın cemaat'in bütünlüğünü parçalayacak yerde, bilâkis takviye ettiğini görürüz. Çünkü cemaat'de insanların çeşitli vasıflarından ve kabiliyetlerinden cemaat'in heyeti umumiyesi hayrına faydalanılmakta ve mesele karşısında en zeki ve tecrübeli olma vasfına ihtiyaç gösteren bir mesele karşısında en zeki ve tecrübeli insanın, kuvvetle halledilebilecek bir işin ifası için ise en güçlü kuvvetli kimsenin yardımı talep edilmekte, fakat bu farklılaşma «cemaat»'in «biz» şuurunu takviyeye hizmet ettiği içindir ki fonksiyonel bir tabakalaşma karakteri taşımamaktadır.

b) — HÂKİMİYET VE FONKSİYONEL TABAKALAŞMA

«Cemaat»'in «biz» şuurunu parçalayan «hâkimiyet» hâdisinin tezahüründen sonra ise, bir tabakalaşma hareketinin başladığı müşahade ediliyor. Bu tabakalaşma hâdisesi eksojen veya endojen yoldan meydana gelmiş olabilir². Birinci halde, biri toprağa yerleşmiş ve ziraatle meşgul, diğeri göçebe ve harpçi iki kavmin, bidayette hasat mevsimlerinde daima harpçi kavim tarafından vâki yağma hareketlerine karşılıklı bir anlaşma ile ve muntazaman ciziye verme esasına dayanarak son vermeleri, bilâhare de aynı toprakta yerleşerek muayyen mükellefiyetler deruhte etmeleri şekli mevzubahistir. Bu suretle, hâkimiyeti ellerinde tutanlar harp ve müdafaa mükellefiyetini, onların tabii durumunda bulunanlar ise istihsal faaliyetinde bulunma vecibesini deruhte etmekte olduklarından şakuli bir tabakalaşma (Vertical Stratification) hareketi gerçekleşmiş olmakta ve yavaş yavaş bu iki tabaka arasında da mutavassıt durumunda bulunan yenileri meydana gelmektedir. İkinci halde (yani endojen farklılaşma durumunda) ise tabakalaşmanın âmili mülkiyet müessesesi olmaktadır. Hususî mülkiyetin teşekkül etmesile, fazla mülk sahibi bulunan kimseler, masraflı bir iş olan düşmanlara karşı müdafaa mükellefiyetini (asker beslemek ve teçhiz etmek suretile) üzerlerine almakta ve buna karşılık diğerk tabakalar üzerinde bir hâkimiyet tesis etmektedirler.

2) Hans Freyer; Sosyolojiye Giriş, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayımı, Ankara, 1957.

Görülüyor ki, her iki halde de, tabakalaşma hareketi fonksiyonel bir farklılaşma ile meydana gelmektedir. Hâkimiyeti ellerinde bulunduranlar müdafaa fonksiyonunu, hâkim zümreye tâbi olanlar ise istihsal fonksiyonunu ifâ etmektedirler.

Fakat bu fonksiyonel tabakalaşma bir defa başladıktan sonra, bilhassa istihsal faaliyetinin çeşitli kollara ayrılması ile bu faaliyetleri ifâ eden grupların da tebarüz edeceği tabîî idi. İşte zümre ve sınıf cemiyetinin teşekkülü bu suretle vuku bulmuştur.

1) Zümre cemiyeti ve içtimaî gerginlik :

Zümre cemiyetinde, muayyen fonksiyonları ifa eden insanların meydana getirdiği tabakalar belirli hak ve vazifelerle yani hususî ve değişmez bir statü ile temayüz etmektedirler. Bundan ötürü zümre cemiyeti modern demokrasi mefhumuna taban tabana zıttır. Zümre nizamının en sert şekli kast sistemi olup, bu sistemde zümreler arasındaki hudutlar son derece belirli ve aşılmaz manialardır. Herhangi şekli ile olursa olsun zümre sistemi, muayyen tabakalara muayyen vecibeler yükleyen diğer bazılarını ise belirli hak ve imtiyazlardan faydalandıran bir sistem olduğu ve fertlerin bir tabakadan diğerine geçebilmeleri imkânlarını (sosyal mobilitayı) tahdit ettiği cihetle zaman zaman gerginliklere ve ihtilâllere meydan vermiştir. Nitekim 1789 Fransız ihtilâli, bidayette muayyen zümrelere verilen imtiyazlara ve bilâhare, zümre nizamının kendisine karşı yapılan bir aksülamel olmuş ve bu nizamı yıkarak onun yerine sınıf cemiyetinin teşekkül etmesine yol açmıştır³.

2) Sınıf cemiyeti ve içtimaî gerginlik :

Sınıf cemiyeti ile zümre cemiyetinin müsterek olan hususiyetleri her ikisinin de fonksiyonel ve şakulî bir tabakalaşmaya meydan vermeleridir. Ancak, birincisinde bu tabakalaşmayı tevlit eden âmil hukukî, ikincisinde ise iktisadîdir. Zümre cemiyetinde aynı hukukî statüye sahip bulunan fertler, aynı zümreyi teşkil ettikleri halde, sınıf cemiyeti hukuk eşitliği prensibine dayanmakta ve böylece demokrasi ile kabili telif bir karakter taşımakta, fakat buna mukabil fertlerin ekonomik durumlarına göre, tabakalaşmalarına imkân veren bir nizam olduğu için de iktisadî mutavatsızlıklardan

3) Bk. : Prof. Z. F. Fındıkoğlu; Sosyalizm, Cilt I, Kitap I, 1950, alâkalı bahis : Fransız İhtilâli, s. 121 - 180.

doğan bazı gerginliklere yol açmaktadır. Liberal iktisatçıların vazettikleri formülün her müşküle çare olamayacağı anlaşıldığından beri, hukukî müsavatın kifayetli olmadığı da tebellün etmiştir. Binaenaleyh, sınıf nizamı da kendi bünyesi icabı gerginlikler ihtiva eden bir nizamdır. Sınıf nizamında, zümre nizamının aksine olarak bütün fertlerin aynı statüye tâbi tutulmaları ve hukukî müsavatın faydalandırılmaları içtimaî gerginliğin ortadan kalkması için kâfi gelmemiş, iktisadî durumlarında az çok bir benzerlik meydana getirilmek suretile alt ve üst sınıflar arasındaki gelir ve yaşayış farkları azaltılmadıkça gerginlik daima mevcut olagelmıştır.

Ancak bu gerginliğin en fazla şiddetle hissedildiği tabakalar bilhassa alt tabakalardır. Orta tabaka mensupları hem iktisadî durumları itibarile az çok müsait şartlara maliktirler, hem de sosyal mobilite imkânlarından daha geniş ölçüde istifade edebilmektedirler. Zamanımızda ferdin, bir tabakadan daha üst bir tabakaya geçebilmesi demek olan şakulî mobiliteye imkân hazırlayan muhtelif yollar açılmıştır. Bedava tahsil müesseselerinin kurulmuş olması, iş yerlerinde yetişme ve ustalaşma imkânlarının mevcudiyeti, kredi müesseselerinin inkişafa mazhar olmuş bulunması gibi hâdiseler bu arada zikredilebilirler. Fakat bütün bu imkânlardan en çok istifade sağlayanlar orta tabaka mensupları olmaktadır. Çünkü düşük bir hayat seviyesine malik bulunan alt tabakaya mensup ailelerde çocuk, bir gelir vasıtasıdır. Binaenaleyh, bedava tahsilden istifade etmesine imkân verilecek yerde, bir an evvel hayata atılması beklenir. Yetişme devresinde, çocuğun, az ücretle fakat buna mukabil bir meslekî talim ve terbiye görebileceği iş yerlerinde çalışması arzu edilmez. Keza fakir aileler için kefalete müsteniden iş kredisi temin etme imkânları da mevzubahis değildir. Bütün bu maddî şartlardan maada, biyolojik şartların dahi alt tabaka mensuplarının aleyhinde olduğu belirtilmektedir. Bazı tetkikler, aşağı sınıflarla yukarı sınıflar arasında, kafatası, zekâ, vasati ömür itibarile farklar bulunduğunu meydana çıkarmıştır⁴. Binaenaleyh, gerek iktisadî ve gerekse biyolojik sebepler, sınıf gerginliklerini hafifleten sosyal mobilite imkânlarını tahdit etmektedir ve her sınıf, her ferde hukuken açık sayılsa bile, fiilen yarıkapalıdır⁵.

4) Bk. : Aydın Yalçın; İçtimaî Sınıflar Meselesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt VIII, No. : 1 - 4, s. 3.

5) Sorokin; What is a class, «class, status and Power» kitabı içinde, s. 87.

3) İçtimai gerginliği hafifletme yolları :

Fakat sosyal mobilite imkânlarının hiç değilse alt tabaka için mahdut oluşu, içtimai gerginliğin hafifletilmesini temin edebilecek başka tedbirlerin düşünülmesine mani teşkil etmemiş, bil'akis bu tedbirleri teşvik etmiştir. Sınıflar arasındaki gerginliğin izalesi için baş vurulan yollar şunlar olmuştur :

- a) Kooperatizm
- b) Sendikalizm
- c) Sosyalizm

Bunlardan ilk ikisi sınıf realitesini ortadan kaldırma gayesini gütmüyor, bil'akis kuvvetini sınıf farklarından ve gerginliğinden alıyor ve bu gerginliği hafifletme yolunda müessir olmaya çalışıyordu. Bundan ötürü mevzubahis iki cereyan (kooperatizm ve Sendikalizm) daima sınıf farklarının kuvvetli olduğu, buna mukabil demokratik rejimin hüküm sürdüğü memleketlerde inkişaf sahası bulabilmişler ve bu farkları hafifletmeye müessir olmuşlardır. Halbuki sosyalizm, nazariyede ve tatbikatta sınıf realitesini inkâr eden bir sistem olmuştur. Nazariyede Marx sınıf farklarının ve sınıf realitesinin geçici olduğu ve ileride tek sınıftan ibaret bir cemiyet kurulabileceği kehanetinde bulunmakla tabakalaşma hâdisesinin cemiyetin strüktürel bir hâdise olduğu hakikatini inkâr yoluna sapmıştır. Halbuki bizzat kendisi cemiyet içindeki farklılaşmayı, emek yaratanlarla emeği istismar edenlerin mevcudiyetine dayandırmak suretile tabakalaşma hâdisesinin eşyanın zaruretin-den ve fertlerin eşya ile temaslarından doğduğunu belirten fonksiyonel bir izah tarzı takip etmişti.

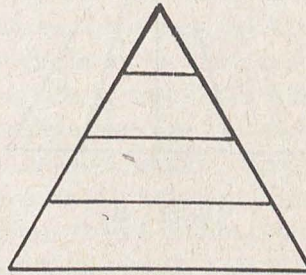
II — ORTA SINIFIN NAZARÎ OLARAK İNKÂRI VE FİİLÎ DURUM

Fakat, tabakalaşmanın cemiyetin bünyesi icabı bulunduğunu ve sınıfların teşekkülünün de önüne geçilemeyecek bir hâdise olduğunu kabul etmekle meseleyi halletmiş olmuyoruz. Bizim asıl üzerinde durmak istediğimiz mefhum orta sınıf mefhumu ve müdafaa etmek istediğimiz fikir de, kuvvetli bir orta sınıfın teşekkülünde küçük sanayiimizin ehemmiyetli bir rol ifa edebileceği fikri idi. Şu halde, bu fikrin müdafaasını müteakip bölüm'e bırakarak şimdi orta sınıf mefhumu üzerinde durmamız gerekiyor. Çünkü orta sınıf

mefhumu dahi bazı sosyalist müelliflerin itirazlarına maruz kalmış, hatta inkâr edilmiş ve bu inkâr ve itiraz fikirlerinin de en hareketli müdafaacısı yine Marks olmuştur.

a) — ORTA SINIF VE SOSYAL TABAKALAŞMA

Marks'ın bu husustaki fikirlerine ve bu fikirlerin tetkik ve tenkidine geçmezden evvel orta sınıf» tâbiri ile kastedilen mânayı açıklamakta fayda vardır. Bundan evvelki izahlarımızda sınıf mefhumu ile zamanımızda, nüfusun iktisadî tabakalaşmasının ifade edildiğini ve bu tabakalaşmanın şakulî bir istikamette vuku bulduğunu belirtmiş, diğer taraftan da bu hâdisenin fonksiyonel bir karakter taşıdığına işaret etmiştik. Halbuki fonksiyonel tâbirinin ifade ettiği mâna bizi şaşırtabilir. Şöyle ki, eğer muhtelif fertleri sırf ifâ ettikleri fonksiyonların nev'ine göre yekdiğerinden tefrik edecek olursak, böyle bir tefrikle nüfusun, şakulî değil fakat ufki bir şekilde tabakalaşmasını teecessüm ettirebiliriz⁶. Çünkü bu takdirde fonksiyonları itibarile aynı faaliyet sektörüne giren şahıslar, mese-lâ bankerlerle banka memurları, arazi sahipleri ile ziraat işçileri, fabrikatörlerle fabrika ameleleri aynı sınıfa girerler ve farklı gelir durumları itibarile şakulî bir sıra teşkil eden bu kimseler aynı tabakaya ithal edilince, bu tabakalar, nüfusu ufki bir şekilde kateder. Şekil A. da görüldüğü gibi bu tabakaların herbirinde yukarı kısımları işgal edenlerle aşağı kısımlarda yer alan fertlerin, gelirleri, ya-

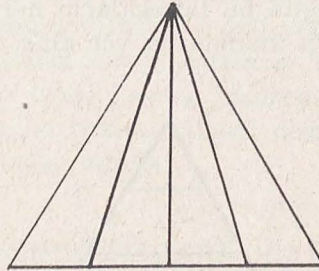

(Şekil : A)

6) Paul Mombert; Encyclopediya of The Social Sciences, Cilt III, Class, s. 531.

sayışları, hülâsa iktisadî ve içtimaî durumları farklıdır. Fakat aynı sahaya giren fonksiyonları itibarile bunlara aynı tabakaya ithal ettiğimiz için, tabakalaşma ufkî bir istikamette vukubulmaktadır.

Halbuki, biz cemiyetin hem fonksiyonel tabakalaşmasından bahsetmiş, hem de bu tabakalaşmanın şakulî istikamette vukubulması lâzım geldiğini belirtmiştik. Çünkü sınıf mefhumunu, aynı iktisadî durumda bulunan fertleri içine alan bir mefhum olarak târif etmiştik. Bu mânada bir sosyal tabakalaşma ise nüfusu ufkî (yatay) değil, şakulî (dikey) olarak katetmelidir. Şu halde artık banka memuru ile bankerin, fabrikatör ile fabrika işçisinin aynı tabakaya ithal edilmeleri mümkün değildir. Bu şahıslar fonksiyonları itibarile aynı sahaya mensup bulunan kimseler olmakla beraber, bunları şekil : B'de görüldüğü gibi ayrı ayrı sınıflara ithal etmeye mecburuz. Fakat bu takdirde, hem fonksiyonları itibarile ayrı ayrı sahalara dahil edilmeleri lâzım gelen fertleri (meselâ ziraat işçileri ile sanayi işçilerini) aynı tabakaya ithal ediyor, hem de bu tabakalaşmanın fonksiyonel bir mahiyet taşıdığını ifade ediyoruz. Acaba bu ifadede bir tezat yok mu? Bu suali cevaplandırabilmek için yine Halbwchs'ın nazariyesine müracaat etmek mecburiyetindeyiz.

(Şekil : B)

Hatırlanacağı gibi Halbwchs'ın fonksiyonel tabakalaşma ile kastedtiği mânâ, fertlerin fonksiyonel bakımdan dahil oldukları sahaya göre değil, fakat meslekî fonksiyonları icabı madde ile vaki temaslarının nev'ine ve kesafetine göre mevzubahis edilebilecek bir tabakalaşmadır. Fonksiyonel tabakalaşma mefhumu bu şekilde tefsir edilince, bu tabakalaşma, gelir farklarını da az çok aksettirebilme imkânını kazanabilir. Gerçi Amerika Birleşik Devletlerinde ol-

duğu gibi bazı memleketlerde orta tabakaya giren bir kısım müstahdemler zümresinin geliri, alt tabakanın yukarılarında yer alan kalifiye işçilerin gelirine nazaran düşük olabilir. Fakat bu durum fertlerin madde ile temaslarına göre vâki taabkalaşmanın gelir farklarını aksettirme kudretinden tamamen mahrum olduğunu ifade edemez. Unutmamak lâzımdır ki sosyal ilimlerde, tabii ilimlerin ulaştığı kat'iyete vasıl olabilmek mümkün değildir. Bu itibarla da sosyal ilimler, kanunların değil, ancak temayüllerin tesbitine muvaffak olabilen ilimlerdir.

Şu halde, A ve B şekillerinin tetkikinden de anlaşılacağı gibi, herhangi bir cemiyette orta sınıfın mevcudiyetinden ve şümul derecesinden bahsedebilmek için, o cemiyetteki fertlerin fonksiyonları icabı madde ile temaslarının derecesine ve buna tâbi olarak gelirlerine ve yaşayış tarzlarına göre şakulî bir şekilde tabakalaşmalarını gösteren bir ehramın tecessüs ettirilebilmesi lâzımdır. Orta sınıf ancak böyle bir ehram içinde belirebilir. Bu mânada fonksiyonel tabakalaşma iş bölümüne dayanan modern cemiyetlerin hepsinde mevcut olduğuna göre, orta sınıf da zamanımızda her cemiyetin realitesidir.

b) — MARKSİST NAZARİYELER VE ORTA SINIFIN
DARALMASI FİKRİ

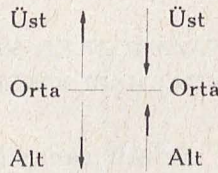
Ancak, XIX. asırdaki sür'atli sanayileşme hareketini müşahade eden birçok sosyalist nazariyeciler, işletmelerin cesamet itibariyle büyümesi, büyük şehirlerin ve bu şehirlerde sefil bir hayat süren kalabalık bir proleter sınıfının teşekkülü gibi hâdiseler karşısında orta sınıfın zamanla proleterleşeceği ve sınıflar ehramının da (sınıfsız bir cemiyet kuruluncaya kadar) ücretlilerle kapitalistlerden mürekkep iki tabakadan ibaret kalacağı fikrini müdafaa etmişlerdir. Karl Marx iki sınıftan ibaret bulunan bu cemiyet ehramını endüstri çağının karakteristiği olarak kabul etmiş ve bu kanaatini şu iki temayülün gittikçe kuvvetleneceği fikrine istinad ettirmiştir :

1) Proleterya, köylüyü, zanaatkârları ve diğer orta sınıf mensuplarını içine alarak genişleyecektir.

2) Bir kısmı kapitalist sınıfa, fakat büyük ekseriyeti işçi sınıfına iltihak eden orta tabaka zamanla tamamen yok olacaktır.

Şekil A Marks'ın bu husustaki tahminlerini belirtmektedir. Halbuki Şekil B de de görüldüğü gibi hakikat, bu tahminlerin tamamen hilâfına tecelli etmiştir.

Evvelâ, köylü ve zanaatkâr gibi orta tabaka mensuplarının işçi sınıfına iltihakı tahakkuk etmemiş, hatta işçi sınıfı kendi içinde bir daralmaya dahi maruz kalmıştır. İkinci olarak da orta sınıf, Marks'ın tahmin ettiği gibi yok olmamış, üst ve alt tabakalardan vâki iltihaklarla bil'akis genişlemiştir. Marks köylü sınıfının zamanla proleterleşeceğini ve kapitalistlere karşı girişilecek ihtilâl hareketinde işçilerle aynı safda yer alacağını sanmıştı. Halbuki onun temenni ettiği ve çok arzuladığı bir işbirliği ve ittifak meydana gelmedi. Hatta böyle bir ittifakın istikbalde de hiçbir zaman tahakkuk ettirilemeyeceği fikrini müdafaa eden sosyologlar vardır. Köylünün muhafazkâr karakteri, mücerret fikirleri anlama hususundaki kabiliyetsizliği, köy ekonomik hayatının elastikiyetten mahrum bulunuşu ve köy ve şehir muntikalarının gayeleri itibarile dahi farklı oluşları nazarı dikkate alınırsa bu tahminlerin isabet derecesi daha iyi takdir edilebilir⁷.

Şekil : A Şekil : B

Diğer taraftan, zanaatkârlar sınıfı da Marks'ın tahmin ettiği gibi, tamamen işçi sınıfına iltihak ederek yok olmadı. Hatta büyük sanayi gelişmesi zanaatkâr sayısının artmasını intaç etti. Büyük fabrikaların kurulduğu şehirlerde nüfus arttıkça bu şehirler genişlediler ve bu yayılma neticesinde teşekkül eden kenar mahalleler ise tamir ve sair hizmetlerle iştilgal eden zanaatkârlara yeni yeni iş im-

7) Bk : Paul Meadows; Town and Country in Revolution, Sociology and Social Research, Vol. 31, 1946 - 47, P. 273 - 278.

kânları yarattı⁸. Keza birçok endüstri kollarının inkişafı (otomobil sanayii gibi), küçük sanayiin de inkişafını intaç etti. Nihayet zamanla sendikalaşma cereyanının gelişmesi ve otomatik makineler kullanma temayülünün artması neticesinde boş vakti çoğalan işçi sınıfının şahsî hizmetleri ile meşgul olan küçük sanayi şubeleri de inkişafa mazhar oldu⁹.

Görülüyor ki, köylü ve zanaatkârların iltihakı ile işçi sınıfında bir genişleme ve çoğalma vuku bulmamış, hatta otomatik makinelerin kullanılmaya başlaması endüstride istihdam edilen teknik ve idareci personelin miktarını arttırdığı halde işçilerin sayısını azaltmıştır.

Marks'ın tahmini hilâfına işçi sınıfı daralırken orta sınıfta da bir genişleme vukubulmuş ve bu genişleme iki istikametten (alt ve üst tabakalardan) vâki iltihaklarla ve endüstrinin bünyesinde vukubulan değişmelerle tahakkuk etmiştir. Endüstrinin bünyesinde vukubulan değişmeler neticesinde orta sınıfın genişlemesini temin eden hâdiseler şunlardır :

1) Seri halinde istihsal metodlarının inkişafı, istihsal edilen emteanın miktarını ve bu eşyanın tevzii, ticareti ve tamiri ile meşgul olanların sayısını arttırdı. (Bu kimseler işçi sınıfına değil, orta sınıfa mensupturlar).

2) Endüstride plânlama, nizamlama ve kontrolün artması daha fazla idareci elemana ihtiyaç hissettirdi.

3) Endüstrinin teknik karakterinin gittikçe daha hâkim duruma geçmesi teknik elemanlara duyulan ihtiyacı arttırdı.

4) Endüstri işletmelerinin gittikçe artan bir ölçüde kolektif teşebbüsler eline geçmesi teşebbüs sahipliği ile idarecilik vasıflarının ayrılmasını intaç etti ve bu ikinci vazifeyi *yeni orta sınıf* mensupları deruhte etti.

Alt ve üst tabakalardan orta'ya doğru vukubulan iltihaklara yol açan vâkıaların en mühimleri ise şunlardır :

8) Hans Freyer; Endüstri Çağı, İstanbul, 1954, s. 30.

9) Bk. : Lewis Corey; The Middle Class, (Class, Status and Power kitabı içinde).

1) Anonim şirket şeklindeki kolektif teşebbüslerin çoğalması işçilere bu kabil teşebbüslerin sermayesine iştirak imkânını bahşetti.

2) Âmme hizmetlerinin arttırılması, bunlardan en fazla istifade sağlayan alt tabaka mensuplarının refah seviyelerini yükseltti. (Bu âmil aynı zamanda âmme hizmetlerinde çalışan Devlet personelinin çoğalmasını ve orta tabakanın bu gruptaki artış dolayısıyla de bir miktar genişlemesini intaç etti.)

3) Gelir Vergisi kanunlarıyla bir taraftan asgarî geçim indirmisi hadlerinin vasat seviyede bir hayatın idamesini temine imkân verecek miktarlarda tesbiti işçi tabakasının sefilleşmesini önlerken, diğer taraftan müterakki vergi nisbetlerinin tatbiki de muayyen elerde muazzam servetlerin terakümüne mâni oldu.

4) Sendikalizmin inkişafı ve işçi teşekküllerinin iş mücadelesinde kuvvetli bir duruma geçmeleri patronlar tarafından ücretlerin rastgele düşürülmesini imkânsız hale koydu.

c) — ORTA SINIFIN DEMOGRAFİK VE İKTİSADÎ BAKIMLARDAN
HAİZ OLDUĞU EHEMMİYET

Şu halde, 19. cu asrın ikinci yarısından itibaren hâdiselerin inkişaf seyri Marks'ın tahminlerini tasdik etmemiş, orta sınıf yok olacak yerde genişlemiştir. Kalabalık, sefil, mütecanis, ihtilâl yapmaya mütemayil bir işçi sınıfı yerine de sayıca mahdut, eskisinden daha kısa müddet çalışan ve daha yüksek ücret alan, iş mücadelesinde kuvvetini hissettirebilecek derecede sınıf şuuruna sahip fakat buna rağmen gayri mütecanis, yani kendi içinde dahi, (yüksek, orta ve alt olmak üzere) tabakalaşmış bir işçi sınıfı kaim olmuştur. Sanayide tatbik sahasına konan nötral olmayan teknik terakkilerin artması ve otomatik makineler kullanma temayüllerinin kuvvetlenmesi, büyük endüstri memleketlerinde bile işçi sınıfı mensuplarının nisbî miktarını mahdut bir seviyeye indirirken, bu mahdut zümrenin gelirinin de yükselmiş olması işçi sınıfını dikkat nazarlarını devamlı olarak üzerine çeken bir sınıf olmaktan çıkarmıştır. Mez-kûr sınıfın eski ehemmiyetini kaybedişi yukarıda da belirtildiği gibi;

1) Demografik

2) İktisadî

olmak üzere iki esaslı sebepten doğmuştur.

Halbuki orta sınıf, bu bakımlardan gittikçe artan bir ehemmiyet kazanmakta ve bütün nazariyecilerin ve politikacıların alâkasını üzerine çekmektedir. Türk İktisat literatüründeki bu hususa taallûk eden yazıların ve eserlerin gittikçe artan miktarı da, orta sınıfın memleketimiz için dahi büyük bir ehemmiyet taşıdığını göstermektedir. Esasen bu mesele zamanımızda demir perde haricinde kalan memleketlerin hepsinin müşterek meselesi olarak gözükmüyor. Bu durum, orta sınıfın aşırı sol temayülleri önleme kudretine sahip bulunması ile izah edilebilir. Orta sınıfı çok yaygın olan, yâni umum nüfusa olan nisbeti yüksek bir derece arzeden, buna mukabil bu sınıfın iktisadî imkânları da müsait bulunan memleketler solcu cereyanların kolay kolay tutunamayacağı yerlerdir. Halbuki sosyalist memleketler için böyle bir tehlike mevzubahis olmadığından orta sınıfın mevcudiyeti bil'akis mahzurlu telâkki edilmektedir. Nitekim, «Rus işgali altında bulunan Şarkî Almanya'da son günlerde neşredilen iki kanun, hâlâ yaşamakta olan serbest küçük san'atlarla sair hususî teşebbüsleri Devlet iktisadî sistemi içine almağa matuf bulunmaktadır. Filhakika bugüne kadar küçük san'atlar, perakende ticaret ve küçük teşebbüslerin kredi imkânları buldukları müesseseler ortadan kaldırılmış ve hatta daha ileri gidilerek bütün vergi muafiyetleri de lâğvedilmiştir¹⁰.

Demir perde dışındaki memleketlerde ise, orta sınıfın meseleleri üzerinde ehemmiyetle durulmaktadır. Mevzubahis sınıf, demografik ve iktisadî bakımlardan haiz olduğu ehemmiyet sebeble millî kuvvet ve kudretin temsilcisi durumundadır. Nüfusun ekseriyeti bu sınıfa mensuptur. Binaenaleyh ,orta sınıfın sıhî şartları, hayat seviyesi, istihsal kabiliyeti ve sair hususiyetleri millî çapta birer mesele teşkil eder. Orta sınıfın iktisadî kudreti, millî iktisadî kudret demektir. Çünkü mahdut bir zümre elinde toplanan servet ve bu zümrenin tasarruf meyli ne kadar yüksek olursa olsun, orta sınıfın satın alma gücü yüksek değilse, bu servet yatırım haline inkılâp edemez ve millî istihsalı ve geliri arttırma yolunda müessir olamaz.

10) Bk. : Prof. Orhan Tuna; Orta Sınıf Sosyolojisi, İş Mecmuası, Cilt 25, Sayı 209, s. 2.

Fakat orta sınıfın zayıf bir durumda bulunduğu memleketlerde, bu sınıfa aşırı ehemmiyet verilerek genişletilmesine, aynı zamanda kudretinin arttırılmasına çalışılması ile yeni bazı siyasî ve içtimâî gerginliklerin meydana geleceği de düşünülebilir¹¹. Bilhas- sa işçi tabakalarının teşkilatlanma imkânlarının mahdut, hayat seviyelerinin son derece düşük olduğu, buna mukabil iş mücadelesi haklarından da mahrum buldukları memleketler böyle bir istikbale namzet görülebilirler. Bu memleketlerdeki işçi sınıfı halen bir sınıf şuuruna sahip bulunmadığı cihetle mevzubahis tehlike ancak istikbale taallük etmekte ise de işçi sınıfının bir taraftan hayat seviyesini yükseltme çâreleri araştırılırken, diğer taraftan iş mücadelesi haklarına da şimdiden tam mânasile sahip kılınması gibi tedbirler herhalde hem içtimâî adalet hislerinin tatmini bakımından faydalı olacak hem de orta sınıfın kalkındırılması için alınacak tedbirlerin istikbalde tehlikeli içtimâî gerginliklere ve tazyiklere meydan vermesini önleyecek birer emniyet süpürge vazifesini görebilecektir.

Ancak, orta sınıf, sadece işçi sınıfını tahrik etmesi itibarile değil, fakat kendi içinde dahi bazı gerginlikleri ihtiva edebilir ve çöküntülere sahne olabilir. Çünkü mevzubahis sınıf tecanüsten mahrumdur ve muhtelif grupları ihtiva etmektedir. Bu gruplardan bir kısmı ekonomik bakımdan bağlı ve sabit gelirli (âmme hizmetlerinde çalışanlar, müstahdemler v.s.), diğer bir kısmı ise bağımsızdır. (Zanaatkârlar ve serbest meslek erbabı gibi.) Orta sınıfın, ihtiva ettiği muhtelif gruplar arasında fazla net ve büyük farklar mevcut olmaksızın nüfusun ekseriyetini kendi içinde toplayabilmesi ve böylece vasat vatandaş tipini temsil edebilmesi, yani büyük bir kütle- nin, yaşayış tarzı, temayülleri ve sair hususiyetleri itibarile birbirine az çok yakın, yekdiğerine düşman gözle bakmayan birer millî - birlik - mensubu haline gelmelerini teminde rol oynayabilmesi ancak istikrarlı bir para ve maliye politikasının mevcudiyeti ile mümkündür. Aksi takdirde meselâ para kıymetinde büyük tenezzül- ler yaratılarak iktisaden bağlı olanların hayat seviyesi düşünülürken, müstakil bulunanlarıki bil'akis yükseltilir, iktisaden tâbi durumda bulunanlar ağır vergiler altında ezilirken, diğerleri vergi muafliklarından faydalandırılırsa, orta sınıfı teşkil eden ve fonk-

11) Bk. : Prof. Hilmi Ziya Ülken; Orta Doğu, İş Mecmuası, Cilt 25, Sayı 209, s. 4.

siyonel tabakalaşma ehlramında aynı hizada yer almaları icap eden gruplardan bir kısmı sun'î olarak (yani fonksiyonlarında hiçbir değişme meydana gelmediği halde) mevzubahis ehlramın ait tabakalarına itilmiş, diğerlerinin ise yine sun'î olarak üst tabakaya geçmelerine imkân verilmiş, böylece orta sınıfın zayıflamasına ve içtimaî gerginliğin artmasına yol açılmış olur.

Netice itibarile diyebiliriz ki, istikrarlı bir malî ve ekonomik düzen temin edilebildiği takdirde, içtimaî gerginliklerin azalması da ve millî birliğin kuvvetlenmesinde çok mühim bir rol oynayabileceği umumiyetle kabul edilmiş bulunan orta sınıf, zamanımızda bütün hür memleketlerde en yaygın ve en çok ehemmiyeti haiz bir sınıf haline gelmiş ve böylece Marks'la muakiplerin tahminlerini de boşa çıkarmıştır.

III — ORTA SINIFIN TEŞEKKÜLÜNDE KÜÇÜK SANAYİN EHEMMİYETİ

Orta sınıfın ehemmiyet kazanmış olması acaba küçük sanayiinin ehemmiyetinin de arttığını ifade eder mi? Bazı sosyologlara göre orta sınıfın gelişme seyri müşahade edildiği takdirde, bu gelişmenin sadece Marks'ın ve onu takip eden sosyalist müelliflerin değil, aynı zamanda Demokrat müelliflerin dahi tahminlerinden farklı bir seyir takip ettiğini müşahade etmek mümkündür.

a) — DEMOKRAT MÜELLİFLERİN TAHMİNLERİ VE A. B. D. DEKİ DURUM

Filhakika, demokrat müellifler, sosyalist müelliflerin aksine olarak, istikbaldeki müstakil küçük teşebbüslerden meydana gelmiş yaygın bir orta sınıfa (eski orta sınıf) dayanan demokrasilerin teşekkül edeceğini tahmin etmişlerdi. Halbuki bugün bazı memleketlerde, bilhassa A. B. D. de mevcut demokrasinin müstakil küçük teşebbüslere (ve bu arada küçük sanayi işletmelerine) dayandığı iddia edilemez. Her ne kadar müstakil küçük teşebbüslerin meydana getirdiği orta sınıf 1870 den 1910 a mutlak rakkam olarak büyümüş ise de, nisbî olarak azalmıştır. Bundan başka 1870 den bu yana, aylıklı müstahdemlerin, mühendislerin, idarecilerin meydana

getirdiği bir «yeni orta sınıf» zuhur etmiş ve proleteriyadan daha hızlı olarak büyümüştür. 1870 den 1940 a kadar «işçi sınıfı» 6 misline artarken, heyeti umumiyesile «orta sınıf» 8 misli ve «yeni orta sınıf» 16 misli artmıştır. Böylece 1820 Amerikasında halkın takriben % 80 i maiyetlerini hususî teşebbüslerindeki müstakil çalışmalarından temin ediyorlarken, 1940 Amerikasında bu nisbet % 20 ye düşmüş ve büyük ekseriyet de bir ücret veya aylık geliri elde etmeye başlayarak iktisaden tâbi duruma geçmiştir ¹².

Gerçi resmî rakkamlar 1939 da A. B. D. deki bütün işletmelerin % 98 inin (50 den az işçi ve müstahdem çalıştıran) küçük işletme, % 2 sinin de büyük işletme mahiyetinde olduğunu gösteriyor. İstatistiklere göre aynı yılda (yani 1939 da) Amerikada mevcut 3 317 000 işletmenin istihdam hacimleri itibarile tasnifi aşağıda görüldüğü gibidir ¹³.

<i>Müstahdem</i>	<i>İşletme</i>
0	1 503 000
1 — 3	1 221 000
4 — 7	305 000
8 — 19	166 000
20 — 49	70 000
50 — (+)	52 000

Bu rakkamlar Birleşik Amerika gibi, büyük sanayiın en fazla hâkim olduğu bir memlekette bile, işletmeler yekûnu içinde küçük işletme tipinin ekseriyette bulunduğunu tebarüz ettiriyor. 1939 Federal Census of Business» neticelerine göre millî hasılanın (dolar olarak) % 35 i küçük, % 65 i büyük işletmeler tarafından meydana getirilmekte ve (patron, müstahdem tefriki mevzubahis olmaksızın çalışan nüfusun da % 45 i küçük, % 55 i büyük işletmelerde faaliyette bulunmaktadır.

Acaba bu rakkamlar Amerika'daki orta tabakanın müstakil küçük san'at erbabının ekseriyette olduğu «eski orta sınıf» tan zi-

12) The Middle Class (Social Mobility in The United States) Lewis Corey, Class, Status and Power kitabı içinde.

13) Meeting The Special Problems of Small Business, A Statement On National Policy By The Research And Policy Committee of The «Committee For Economic Development», June 1947, New York, s. 14.

yade memurlar, müstahdemler, teknik elemanlar, mühendisler ve idarecilerden ... ibaret «yeni orta sınıf» a dayandığı hususunda evvelce verdiğimiz izahatı nakzетmiyor mu? Bugün Amerika'da mevcut bütün orta tabaka içinde «eski orta sınıf» ın ve «eski orta sınıf» içinde de !zanaat erbabı» nun hissesi veya nisbeti ne dereceye kadar ehemmiyetli bir yekûn tutmaktadır. Bu sualleri cevaplandırabilmek için aşağıdaki husuları nazarı dikkate almamız icap eder:

1) 1939 da mevcut 3 317 000 işletmeden, 3 265 000 inin küçük, sadece 52 000 inin büyük işletme olması bizi yanıltmamalıdır. Orta tabakanın «eski ve «yeni» orta sınıflardan daha çok hangisine dayandığının tesbiti bakımından mühim olan cihet işletmelerin cesamet tasnifinden ziyade küçük ve büyük işletmelerin istihdam hacimlerinin yekûnu itibarile mukayeselidir. 52 000 büyük işletme 3 317 000 den ibaret işletmeler yekûnu içinde çok düşük bir nisbet teşkil edebilir. Fakat bunlar cesamet itibarile fazla büyük işletmeler olabilir ve çalıştırdıkları müstahdemler, teknik ve idareci elemanlar ve sair yeni orta sınıf mensupları da çok kalabalık bir zümre teşkil edebilecek miktarlara vasıl olabilir. Nitekim CED (Committee for Economic Development) tarafından 1947 yılında nesredilen bir rapordan aldığımız 1939 a ait rakkamlara göre işletmeler yekûnu içinde ancak % 2 yi teşkil etmelerine rağmen, büyük işletmelerin bütün istihdam hacmindeki hissesi % 55 dir. Faal nüfusun ancak mütebaki % 45 i küçük işletmelerde çalışmaktadır.

2) Gerçi bu % 45 dahi küçümsenecek bir nisbet değildir. Fakat şu noktayı hatırlamak lâzımdır ki, çalışan nüfusun (1939 yılında) % 45 ini istihdam eden küçük işletmeler içinde küçük sanayi erbabının iş yeri olanlarla, perakende ticaret hizmet ve eğlence yerleri vasfını haiz bulunanların, yani dar mânada ve geniş mânada müstahsil olanların nisbetini bilmeksizin «yeni orta sınıf» a nazaran ehemmiyetini kaybetmiş bulunan «eski orta sınıf» içinde küçük sanayi sektörü mensuplarının mevkiini ve ehemmiyetini tâyin edebilmemize imkân yoktur. Ancak bugün Amerika'da mevcut eski orta sınıf içinde perakende ticaret işletmelerinin ve küçük çapta endüstri işletmelerinin küçük san'at işletmelerine nazaran çok daha ehemmiyetli bir yekûna balığ oldukları söylenebilir. Çünkü kütle vî istihsal metodlarının gelişmesi ve sanayi işletmelerinin cesamet itibarile çok büyümüş olmaları bunları perakende ticaret işletmelerine muhtaç bir hale getirmiştir. Perakende ticaret işletmeleri ile büyük sanayi teşebbüsleri için en iyi çalışma şekli birbirlerini ta-

mamlamak ve birbirlerinin müsterisi olmaktır¹⁴. İş hacminin Dolar olarak % 65 i büyük işletmelere isabet ettiğine göre, küçük işletmelerin mühim bir kısmının da, büyük sanayi mamullerinin satışı ile meşgul perakende ticaret işletmeleri olması icabeder.

Şu halde A. B. D. de orta tabakanın heyeti umumiyesi içinde «yeni orta sınıf» a nazaran «eski orta sınıf» ın, «eski orta sınıf» mensupları içinde geniş mânada müstahsil perakende ticaret ve hizmet işletmeleri ile eğlence yerlerinde çalışanlara nazaran, dar mânada müstahsil (imalât tamirat işleriyle meşgul) olanların ve bu grupta da bilhassa zanaat erbabının ehemmiyeti tâli dereceye düşmüş bulunmaktadır.

Fakat A. B. D. ne ait bu neticeye bakarak Türk Küçük Sanayii aleyhine bir hüküm vermek ve kuvvetli bir orta sınıfın teşekkülünde küçük sanayi işletmelerimize düşen rolün ehemmiyetini inkâra temayül etmek doğru olmaz.

b) — TÜRKİYE'DE ORTA SINIF VE KÜÇÜK SANAYİ

Bundan evvelki mütalâalarımızın orta sınıf ile küçük sanayi arasındaki münasebet bakımından ifade ettiği netice, küçük sanayi sektörü mensuplarının ancak «eski orta sınıf» ın teşekkülünde ehemmiyetli bir rolleri olabileceğini göstermektedir. Şu halde Türkiye'de evvelâ «eski» ve «yeni» orta sınıflardan hangisinin daha yaygın olduğunu tesbit etmeliyiz ki, küçük sanayi sektörünün, orta sınıfın heyeti umumiyesi içinde haiz olduğu ehemmiyetin derecesini tâyin edebilelim. Bu hususta şu iki mülâhaza ileri sürülebilir :

1) Memleketimizde «yeni» orta sınıf hemen hemen yok denecek kadar az, buna mukabil «eski» orta sınıf yaygın bir durumdadır. Çünkü yeni orta sınıfa endüstride plânlama, sevki idare ve teknik kontrol faaliyetlerinin artmasını icap ettiren istihsal metodlarının tatbik edildiği memleketlerde rastlamak mümkündür ve evvelce de belirtildiği gibi, bu memleketler iktisadî bünyeleri büyük sanayi işletmelerinin faaliyette bulunabilmesi bakımından müsait

14) Bk. : Meeting The Special Problems of Small Business, CED, New York, 1947.

şartlar arzeden memleketlerdir. Dahilî piyasanın genişliği, kalifiye işçilerin boşluğu, işletmelerin hukukî statüsü bakımından, (paralarını nem'alandırmak üzere başkalarına vermek arzusunda bulunan kimselerin tasarrufları ile beslenen) anonim şirket tipinin hâkim bulunuşu gibi âmiller, plânlama, sevki idare ve teknik kontrol faaliyetleri ile iştigal eden yeni orta sınıf mensuplarının bu gibi memleketlerde ehemmiyetli sayılabilecek derecede kalabalık bir grup teşkil etmelerine müessir olmaktadır.

Halbuki Türkiye ekonomisinin şartları tamamen farklı olduğundan bizde yeni orta sınıf mensuplarının yüksek miktarlar arzemesi mümkün değildir. Bu netice üzerinde müessir olan sebeplerden en mühimleri, dahilî piyasanın darlığı, bir sermaye piyasasının teşekkülünü ve inkişafını teşvik hususundaki güçlükler ve vasıflı işçi yetiştirmenin büyük yatırımlara ihtiyaç hissettirmesi gibi menfi şartlardır. Memleketimizde ziraat sektörü ve gayrimenkul inşaatı, sermaye piyasasına rekabet eden yatırım sahalarıdır. Teraküm eden sermayenin sınaî faaliyetlerle iştigal eden anonim şirketlerin hisse senetlerine yatırılmasını önleyen emniyetsizlik sebepleri de mevcuttur¹⁵. Bilgili idarecilerin mevcut olmayışı anonim şirketlerin muamelâtı hakkında malûmat elde edilmesine yarıyacak bilânço ve kâr ve zarar hesaplarının vuzuhsuzluğu, para kıymetinde istikrar, umumî itimat ve likidite noksanlığı gibi sebepler bu meyanda zikredilebilirler. Bu sebeplerden bazıları bir fasit dairenin teşekkülüne imkân vermektedir. Meselâ, hisse senetlerine yatırımın muhtelif sebeplerden ötürü cazip olmayışı, bu senetlerin kolayca nakde tahvil edilebildiği geniş bir sermaye piyasasının teşekkülüne mâni olarak likiditeyi tahdit edici bir âmil rolünü oynamakta likidite noksanı ise hisse senetlerini tasarruf sahipleri nezdinde cazip olmaktan çıkarmaktadır. Aynı fasit daire, bilgili ve muktedir idareciler fıkdanı bakımından da mevzubahis edilebilir. İdarecilik ve sermayedarlık sıfatlarını taşıyan kimselerin farklı şahıslar olmasını zarurî kılan anonim şirketler muktedir idarecilerin elinde olmadıkça halkın itimadını kazanamayacakları gibi bu itimatsızlık mevzubahis şirketlerin hisse senetlerine rağbet edilmesini önleyerek anonim şirket şeklinin yayılmasına ve idarecilere duyulan ihtiyacın artmasına da mâni teşkil eder.

15) Bk. : Türkiye'de hususî sınaî teşebbüslerin finansmanında hadim olmak üzere bir sermaye piyasasının tesis ve teşviki şart ve usulleri hakkında rapor, St. 17, (Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası Neşriyatı, Şubat 1953).

Sinaî plânlama ve teknik kontrol faaliyetlerini zarurî kılan büyük işletmelerin istihsal ve sürüm itibarile memleketimizin iktisadî şartlarına ne gibi sebeplerden ötürü uygun bulunmadıkları, «küçük sanayi iktisadî ehemmiyeti» bahsine tahsis edilmiş bulunan bir makalemizde izah edilmiş bulunduğu cihetle bu nokta üzerinde daha fazla duracak değiliz¹⁶. Fakat, memleketimizdeki fiilî durumun dahi, mütalâalarımızı teyid etmekte olduğunu gösterebilecek birkaç istatistikî neticenin ilâvesinde herhalde fayda mülâhaza edilebilir.

1950 sanayi ve işyerleri sayımının neticelerine göre Türkiye sanayiinde gerek insan gücü gerekse muharrik kuvvet bakımlarından küçük sanayi tipi hâkimdir¹⁷. Türkiye'de mevcut 82 331 işyerinden (440 1 20 - 49, 799 u 10 - 19 ve 80 799 u da 10 dan az işçi çalıştırmak üzere) 50 den az işçi çalıştıranların miktarı 82 194 ve nispeti ise % 99,83 dür. İstatistiklerde nüfusu 2 000 in üstünde olan yerlerde mevcut işyerlerinin miktarına ait malûmat verildiğinden 10 dan az işçi çalıştıran işyerlerinin hakikatte yukarıda verilen rakamdan daha da yüksek olduğu tahmin edilebilir. Mevzuubahis 82 331 işyerinden sadece 10 889 unda muharrik kuvvet kullanılmakta ve 10 veya daha fazla beygircü muharrik kuvvet kullanılarak çalışan işletmelerin nispeti ise % 2, 3 den ibaret bulunamaktadır.

Görülüyor ki, memleketimizin iktisadî bünyesi büyük sanayi teşekkülü bakımından güçlükler arz etmekte ve fiilî durum da halen Türkiye sanayiinde küçük işletmelerin yaygın bulunduğu hakikatini teyit etmektedir. «Yeni orta sınıf» büyük sanayi ve büyük işletmelerin mevcudiyetini zarurî kıldığına göre memleketimizde sadece eski orta sınıfın mevcut olduğu ifade edilebilir.

2) Fakat küçük sanayi erbabı, eski orta sınıfın sadece bir grubunu teşkil etmektedir. Binaenaleyh, memleketimizde orta sınıfın bünyesi içinde küçük sanayi sektörünün ehemmiyetli bir mevki işgal etmekte olduğunu iddia edebilmek için eski orta sınıfı teşkil eden gruplar arasında da küçük sanayi sektörü mensuplarının kuvveili bir durumda olduklarını ifade edebilmeliyiz. Son zamanlarda Türkiye'de mevcut orta sınıf içindeki çöküntüler, yani orta sınıfın

16) Bk. : Dr. Amiran Kurtkan; Küçük Sanayi Târifi ve İktisadî Ehemmiyeti, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt XXI, No. : 1 - 4, s. 280 - 349.

17) Bk. : Dr. Erol Tümer Tekin; Türkiye Sanayiinin Bünyesi ve Dağılışı, Türk Coğrafya Dergisi, Yıl XIII, Sayı 17 den ayrı baskı, İstanbul 1957.

bazı gruplarının muayyen hâdiselerin tesiri altında alt tabakaya doğru kaymaları küçük sanayi erbabının teşkil ettikleri grubun nisbî ehemmiyetini arttırmıştır. Bu çöküntüleri veya kaymaları şu suretle tasvir etmek mümkündür.

Evvelâ eskiden orta sınıfa dahil edilebilecek durumda bulunan toprak sahibi çiftçi ailelerinin, zamanla arazinin nesilden nesile intikali ve nüfusun devamlı ve şiddetli artışı sebebiyle orta tabakadan alt tabakaya düşmeleri vakiasile karşı karşıya bulunuyoruz. Memleketimizdeki ziraat işletmelerin büyük ekseriyeti ailenin geçimine kifayet edebilecek genişlikte değildir ve 1950 nüfus ve ziraat sayımlarına göre ziraatle iştigal eden 1,5 milyon ailenin bu durumda oldukları bilinmektedir¹⁸. Mevzu bahis sayımlar gereğince çiftçi ailesinin ortalama olarak 5, 7 kişiden ibaret bulunduğu nazarı dikkate alınırsa ellerindeki arazi kifayetsiz bulunan ailelerin 8.550.000 nüfusluk bir grup teşkil ettikleri tespit edilebilir. Şu halde ziraat sektöründeki nüfusun mühim bir kısmı orta tabakadan alt tabakaya kaymış bulunmakta ve nüfus artışı şiddetli bir tempa ile devam etmekte bulunduğu cihetle orta sınıftaki bu çöküntü (gerekli tedbirler alınmadığı takdirde) içtimaî bünyemizde vukuu muhtemel büyük zararların tehlike işaretini teşkil etmektedir.

İkinci olarak, ziraat istihsalin makineleşmesi dahi ortakçı ve yarıcılarını işsiz bırakmak suretile eski orta sınıfın zayıflamasında müessir olmuştur. Ankara Üniversitesinin bu konuda yapmış olduğu tetkikler, 1948 - 52 süresinde her yeni traktörün 3, 4 yarıcıyı açıkta bıraktığını göstermektedir. Bütün Türkiye'de mevcut traktörler dolayısıyla açıkta kalan yarıcılarının miktarı - 79 000 olarak tahmin edilmektedir¹⁹. Görülüyor ki bir taraftan ortakçı ve yarıcılarının istihdam imkânları temin edilmeksizin işsiz bırakılmaları orta tabakanın alt tabanını teşkil eden bu zümrenin sür'atle çökmesine sebebiyet verirken, ektirdiği arazinin (makinelî istihsal dolayısıyla) dönüm başına verimi artan zengin Türk çiftçisinin ziraat kazancından ötürü hiçbir vergi ödememekte olması da eskiden orta tabakanın yukarı kısımlarında yer almakta olan bu grubun içtimaî sınıflar ehlâkının daha da yukarılarına yükselebilmesini temin suretile orta sınıfın tam mânasile zayıflamasına yol açmıştır.

18) Bk : Dr. Reşat Aktan; Türkiye Ziraatinde Prodüktivite, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt XIII, No. : 2, Haziran 1958, s. 1 - 49.

19) Bk. : Prof. William H. Nicholls; Türkiye'de Ziraat Yatırımları, İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, Mayıs - Haziran 1956 nüshası, s. 45 - 57.

Nihayet, fiatlardaki devamlı yükseliş sebeble memurlar vasıflı işçiler, emekliler ve kiraları dondurulmuş gayrimenkul iradı sahipleri gibi sabit gelirli zümrelerin dahi alt tabakaya düşmüş buldukları ifade edilebilir.

c) — NETİCE

Görülüyor ki memleketimizin iktisadî şartları, yeni orta sınıfın teşekkülüne henüz müsait değildir. Binaenaleyh, orta sınıf ancak eski orta sınıfı teşkil eden gruplardan ibaret bulunabilir. Fakat bu grupların da çoğu orta sınıftan ayrılmış ve daha ziyade alt tabakaya iltihak etmiş durumda bulunmaktadır. Bundan ötürü, içtimaî sınıflar ehramını alt üst eden bütün çöküntülere rağmen, mevkiini muhafaza edebilen küçük sanayi sektörü, (inkışafı için gerekli tedbirler alındığı takdirde) belki de, mutazarrır grupları kısmen kendi kadrosu içine alarak, içtimaî sarsıntıların zararlarını hafifletebilecek en güvenilir sektörü teşkil etmektedir.